

УДК 793.322:796.012.23-043.86-053.4-056.31

Цитування:

Гавеля О. М., Драч Т. Л. Розвиток пластичних здібностей дітей-аутистів засобами танцю-модерн в умовах сучасних культурно-мистецьких практик. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 39. С. 59-63.

Gavelya O., Drach T. (2021). Development of plastic abilities of children-autistics by means of modern-dance in the conditions of modern cultural and artistic practices. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 39, 59-63 [in Ukrainian].

Гавеля Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/000-0002-7871-6813>
o.gavelya@ukr.net

Драч Тамара Леонідівна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
тренер-хореограф
танцювальної студії «Шоколад»
<https://orcid.org/0000-0002-7657-7004>
drach.tamara@gmail.com

РОЗВИТОК ПЛАСТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ-АУТИСТІВ ЗАСОБАМИ ТАНЦЮ-МОДЕРН В УМОВАХ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК

Метою дослідження є визначення методів розвитку творчих здібностей дітей-аутистів за допомогою сучасної хореографії. **Методологія** дослідження: у своїй роботі ми використовували систематичний та порівняльний методи, а також проблемний та аналітичний аналіз літератури для вивчення методів розвитку дітей-аутистів за допомогою арт-терапії та хореографії, для вдосконалення їх пластичних можливостей та вивчення останніх тенденцій у мистецтві та психології. Питання розвитку творчих здібностей дітей-аутистів за допомогою арт-терапії вже вивчалось у сучасній літературі, але **новизна дослідження** полягає в тому, що це перша спроба визначити методи розвитку пластичних здібностей дітей з аутизмом за допомогою сучасного танцю. Завдяки проведеному дослідженню, ми визначили методи розвитку творчих здібностей дітей-аутистів засобами сучасної хореографії, зокрема – танцем-модерн. З одного боку – в центрі уваги сучасної педагогіки особи з особливими потребами, які отримують додаткову постійну чи тимчасову підтримку в освітньому процесі, з метою забезпечення їх права на освіту. З іншого – значно менше значення приділяється питанню забезпечення потреб дітей-аутистів шляхом залучення їх до участі в сучасних культурно-мистецьких практиках. Хоча, на нашу думку, це надає значно більше можливостей для адаптації осіб з особливими потребами, розвитку їх потягу до прекрасного. Наша дослідницька мистецтвознавча і культурологічна увага зосередилася на розвитку пластичних здібностей дітей-аутистів засобами танцю-модерн в умовах сучасних культурно-мистецьких практик. **Висновки** з проведеного дослідження: ми визначили важливість розвитку пластичні здібності дітей-аутистів, хоча навчити таких дітей професійно танцювати дуже складно, але розвинути хореографічну грацію рухів можливо. В ході дослідження ми проаналізували наявні наукові матеріали щодо аутизму та визначили особливості поведінки дітей-аутистів та вивчили можливості застосування танцю-модерн у процесі розвитку дітей-аутистів як одного із засобів становлення їх творчих здібностей.

Ключові слова: діти дошкільного віку з особливими потребами, аутизм, хореографічне мистецтво, культурно-мистецькі практики, пластичні здібності, художня творчість, танець-модерн, методика викладання.

Gavelya Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Humanities, National Academy of Culture and Arts Management; Drach Tamara, post-graduate student of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, trainer-choreographer of the dance studio "Chocolate"

Development of plastic abilities of children-autistics by means of modern-dance in the conditions of modern cultural and artistic practices

The purpose of the article is to determine the methods of developing the creative abilities of autistic children by modern choreography. **Methodology:** in our work, we used systematic and comparative methods, as well as problem and analytical analysis of the literature to study methods of developing autistic children through art therapy and choreography, to improve their plastic capabilities and study the latest trends in art and psychology. **Scientific novelty.** The question of the development of creative abilities of autistic children by art therapy has already been studied in modern literature, but the novelty of the research it's the first attempt to determine methods of developing plastic abilities of children with autism by means of modern dance. Due to the research, we have identified methods for

developing the creative abilities of autistic children by means of modern choreography, in particular - modern dance. On the one hand, the focus of modern pedagogy is on people with special needs who receive additional permanent or temporary support in the educational process in order to ensure their right to education. On the other hand, much less importance is given to meeting the needs of children with autism by involving them in modern cultural and artistic practices. Although, in our opinion, it provides much more opportunities for adaptation of people with special needs, the development of their desire for beauty. Our research art and cultural attention have focused on the development of plastic abilities of autistic children by means of modern dance in modern cultural and artistic practices. **Conclusions:** we determined that it is important to develop the plastic abilities of such children, although it is very difficult to teach such child to dance professionally, it is possible to develop the choreographic grace of movements. In the course of our research, we analyzed the available scientific materials on autism and identified the behavior of autistic children, and explored the possibilities of using modern dance in the development of autistic children as one of the means of developing their creative abilities.

Key words: preschool children with special needs, autism, choreographic art, cultural and artistic practices, plastic abilities, artistic creativity, modern dance, teaching methods.

Актуальність теми дослідження. Наразі хореографічне мистецтво введено в програму дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх та позашкільних організацій, які забезпечують творчий розвиток та культурне дозвілля дітей різного віку та рівня підготовки. Також важливе місце в сучасній культурі і мистецтві приділяється забезпеченню потреб дітей-аутистів шляхом залучення їх до участі в сучасних культурно-мистецьких практиках. Останнім часом вони стали звичною публічною територією для творчості дітей з особливими потребами.

Трапляються випадки, коли на заняття з хореографії, а також на різноманітні культурно-мистецькі заходи приводять дітей з особливими потребами. Тож працівникам культурно-мистецьких та освітніх закладів і установ доводиться зважати на специфічні особливості роботи з цією категорією дітей. Для дітей з аутизмом нерідко характерними є незвичні рухи головою, тілом, руками, пальцями, ногами інтенсивніші при збудженні, моторні манеризми. Вони люблять крутитися на місці чи захоплюється предметами, що крутяться. Зважаючи на такі особливості дітей-аутистів, навчити їх танцювати вкрай важко, або загалом неможливо. Але це не виключає можливості розвитку у них засобами сучасної хореографії пластичних та художньо-творчих здібностей, звичайно, при правильному підході з боку викладача.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання творчого розвитку дітей-аутистів засобами арт-терапії досліджували такі науковці, як Н.С. Анреєва, В. Бабіч, Н.В. Базима, Н.П. Волошина, Н.Г. Івашура, Н.П. Кравець (2003). Однак розвиток пластичних здібностей дітей-аутистів засобами танцю-модерн в умовах сучасних культурно-мистецьких практик залишається поза увагою сучасних науковців.

Мета дослідження – довести важливість (необхідність) систематичних занять хореографією для дітей-аутистів в умовах

культурно-мистецьких практик. Для цього перед нами були поставлені завдання:

- проаналізувати матеріали досліджень щодо аутизму та визначити особливості поведінки дітей-аутистів;

- дослідити можливість застосування танцю-модерн у культурно-мистецьких практиках як засобу розвитку дітей-аутистів та становлення їх творчих здібностей.

Виклад основного матеріалу. Свідченням того, що в центрі уваги сучасної української та світової освіти і науки знаходяться особи з особливими потребами, є різноманітні дослідження та проекти, присвячені розвитку інклюзивної освіти, науки та культурно-мистецьких практиках. Зокрема, Міністерством освіти і науки України у 2001-2007 рр. було запущено проект «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». У 2008-2012 рр українсько-канадського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Задля підтримки інклюзивної освіти в Україні також була створена «Мережа на підтримку інклюзії. Школа – для всіх». Мережа об'єднала громадські організації, батьківські групи, навчальні заклади та інші інституції, що зацікавлені в просуванні інклюзивного навчання в Україні. Важливим здобутком став «Індекс інклюзії» – добірка практичних матеріалів на допомогу в плануванні дій зі створення та розвитку в навчальних закладах інклюзивного навчального середовища для всіх учасників навчального процесу. Сьогодні «Індекс інклюзії» перекладений 32 мовами та використовується в багатьох країнах світу [7].

З метою розвитку інклюзії, 11 лютого 2021 року відбулося засідання Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства, в якому взяли участь Міністр освіти і науки України С. Шкарлет, Міністр соціальної політики М. Лазебна, Міністр охорони здоров'я М. Степанов та інші представники органів

державної влади, дотичні до сфери захисту прав дітей. Вони обговорили проблеми та виклики в процесі реалізації Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. С. Шкарлет зазначив, що необхідно забезпечити надання якісних послуг дітям з особливими освітніми потребами за місцем їх проживання, а також звернув увагу на необхідність затвердження Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2021–2031 роки [8].

Разом з тим, в сучасній Україні значно менше уваги приділяється питанню забезпечення потреб дітей-аутистів, шляхом залучення їх до участі в сучасних культурно-мистецьких практиках. Хоча, на нашу думку, це надає значно більше можливостей для адаптації осіб з особливими потребами, розвитку їх потягу до прекрасного.

Зазначимо, що розлади аутистичного спектру починаються у дитинстві, проте зберігаються у підлітковому і дорослому віці. Аутизм (розлади аутистичного спектру (РАС) – це стан, який виникає внаслідок порушення розвитку головного мозку людини і характеризується вродженим та всебічним дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування. Його неможливо вилікувати, проте з часом можна скоригувати і адаптувати людину до соціального життя. В Україні з 2008 по 2013 рік за даними МОЗ України захворюваність на розлади зі спектру аутизму зросла в 3,8 разів з 2,4 до 9,1 на 100 000 дитячого населення [6].

У більшості випадків ці стани проявляються у перші п'ять років життя. Діагностувати ризик розвитку аутизму можна вже в півторарічному віці дитини за допомоги спеціального скринінгового тесту.

Люди з аутизмом можуть бути надзвичайно обдарованими, проте їм потрібно набагато більше часу, щоб навчитися чомусь дуже простому. Рівні розумової діяльності у людей з РАС варіюють в надзвичайно широких межах – від важкого порушення функцій до чудових невербальних когнітивних навичок. Такі діти проявляють здібності, іноді просто геніальні: до малювання, музики, конструювання, математики, хореографії, тощо. При цьому інші сфери життя не будуть цікавити дитину. До 6 років мозок дитини активно засвоює інформацію. І якщо намагатися розвивати «дитину дощу», як їх ще називають, до цього віку зусиллями психологів, арт-терапевтів, логопедів, то з часом таку дитину можна адаптувати до соціального життя [1, 6].

Діти-аутисти потребують включення до інклюзивного освітнього та культурно-мистецького середовища, які створюють сукупність умов, способів і засобів для

спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти та учасників культурно-мистецьких практик, з урахуванням їхніх особливих потреб і можливостей. Такі діти мають: *порушення мови*: часто повторюють почуті десь слова і фрази, придумують власні слова (неологізми) і не користуються мовою для спілкування; *відсутність емоційного контакту з людьми*: малюки не дивляться людям в очі, не тягнуться до батьків на руки, не посміхаються, часто чинять опір спробам взяти їх на руки, приголубити; *усамітнення*: дитина з аутизмом відчуває сильний дискомфорт серед інших людей, а часом – тривогу. Вони не завжди бавляться з однолітками, не розуміють емоцій інших людей і тому віддають перевагу усамітненню, яке захищає їх від сильних переживань з приводу складнощів спілкування; *напади агресії*: будь-яка невдача може викликати у дитини спалах гніву, спровокувати істеріку, фізичну атаку... Діти аутисти схильні здійснювати одні й ті ж дії протягом довгого часу, повторювати одне і те ж саме слово, бігати по колу, розгойдуватися з боку в бік, дивитися на обертові об'єкти, вертати щось тощо [2, 52].

У сучасному житті дуже важливо, щоб батьки, працівники дошкільної освіти, а також діячі культури і мистецтва усвідомили важливість підтримки дітей з особливими потребами, залучення дітей аутистів до культурно-мистецьких практик; допомогли їм вибудувати нові відносини з культурою. Таке поняття як культурно-мистецькі практики дозволяє на більшість, навіть знайомих видів діяльності, на способи організації дитячої діяльності, на форми взаємодії дітей один з одним, подивитися по-новому, в культурологічному та мистецтвознавчому аспектах.

Культурно-мистецькі практики слід розуміти як самобутні, бажані, захоплюючі для самої дитини способи самоздійснення, самореалізації. Нехай дитина все робить сама, відповідно до своєї волі та власних бажань, свого інтересу, ініціативи, відповідно до своїх особливих потреб.

Необхідно розуміти, що культурно-мистецькі практики не виникають самі по собі, а залежать від того, що дитина отримує в дошкільному закладі освіти, загальноосвітніх та позашкільних організаціях, які забезпечують творчий розвиток та культурне дозвілля дітей різного віку та рівня підготовки.

Працюючи з дітьми-аутистами, навіть, якщо це одна дитина в групі або індивідуальні заняття, стикаєшся з повною ізоляцією дитини від спілкування з іншими дітьми та викладачем, доводиться постійно тримати їх увагу, привертати до себе різноманітними

засобами. Ці діти не реагують на оточуючий світ, більше сприймають фізичний контакт, тому важливо спонукати їх до активного та різноманітного руху. Діти-аутисти вкрай рідко роблять різноманітні вправи, повторюють одні і ті ж самі рухи. В культурно-мистецьких практиках танець є для них є своєрідним засобом зняття нервового напруження.

Також проблеми у спілкуванні дітей-аутистів в дошкільному віці пов'язані з тим, що вони дуже рідко розмовляють. Їх лексикон є досить бідним. А вони потребують особливої підтримки та уваги, адже вони залежні від оточуючих, котрі спрямовують їхні дії у потрібному напрямку. Саме тому танець може зробити їх більш розкутими, розвинути їх невербальні засоби спілкування.

Важливим є те, що діти-аутисти проявляють іноді геніальні здібності в творчості, науці або спорті. Їх цікавлять речі, які є незвичними для їхніх однолітків, які значно більше адаптовані до соціуму, а тому є більш схильними до стереотипізації.

Дітей-аутистів приваблює яскраве світло, предмети, що рухаються, а під час занять - складні акробатичні трюки на спортивних снарядах, пілоні, повітряному кільці, повітряних полотнах тощо. Серед танцювальних стилів, якими, на нашу думку, можна займатися з дітьми-аутистами, виокремлюються хіп-хоп, диско, техно або, наприклад, модерн, танець модерн-джаз.

У малодосвідченого викладача, спочатку, робота з такими дітьми може викликати паніку та непорозуміння. Адже учень, який не реагує на зауваження та повторює одні й ті самі рухи, важче піддається навчанню. Такі діти можуть агресивно реагувати на те, що їм не подобається чи не цікаво. Важливо на цьому етапі не розгубитися та продовжувати заняття. Також потрібно придивлятися, до чого дитина проявляє цікавість та як реагує на ті чи інші вправи та заняття. Це дозволить сформувати хореографічну програму, яка би була цікава саме цій дитині.

Залученню дітей артистів до культурно-мистецьких практик сприяє застосування елементів повітряної акробатики та полотнах та на кільці (якщо зал обладнаний відповідними снарядами), а також відповідне поєднання їхніх вільних рухів з хореографічними елементами танцю-модерн.

Такі діти реагують на зміни інтонацій в голосі під час проведення занять з хореографії, на яскраву музику, на особливі засоби для кожного заняття. Важливо зауважити, що дітей-аутистів важко передбачити, тому з ними варто займатися індивідуально або у такій групі, щоб з цією дитиною поряд був дорослий. Дуже часто діти-аутисти різко

змінюють зацікавлення одним заняттям на інше, можуть почати бігати або кричати. Такі зміни настрою повинні слугувати сигналом, що варто змінити спрямованість діяльності та спробувати переключитися на щось інше. Окрім того, важливо усвідомлювати наскільки фізично здорова така дитина та що саме можна з нею практикувати.

У танці-модерні чудовим засобом може стати імпровізація з різними реквізитами, наприклад, хусточками, шишками, листям, іграшкою чи м'ячем. Варто розуміти, що дитину з аутизмом не слід до чогось примушувати. На відміну від здорових дітей, вона може на це реагувати агресивно та робити непередбачувані речі. Тож, тільки спираючись на зацікавлення дитини, можна будувати заняття, щоб воно було корисним для неї. З танцю-модерн найкраще використовувати елементи хореографічних зв'язок, які би вона змогла повторити [4, 28].

Дитина з відхиленнями у психіці стикається з рядом труднощів, які не дозволяють їй адаптуватися до нормального соціокультурного життя. Водночас залучення дітей-аутистів до танцювальної практики дозволяє сформувати їх навички у хореографії та адаптувати їх до корисного соціального спілкування. Хореографія модерну формує в них відчуття музики, розвиває танцювальність та гнучкість, робить дітей дошкільного віку більш пластичними. Важливо зазначити, що діти-аутисти при правильному підході у викладанні та роботі з ними, можуть вдало проявляти свою артистичність та навіть певну виконавську майстерність.

З ними можна виконувати bounce з модерну або робити партерну гімнастику в стилі модерн. Однак, не бажано довго виконувати одну і ту саму вправу, адже в них не вистачає для цього зосередженості. Слід відразу переключати їхню увагу на нову вправу, наприклад, це можуть бути вправи на пілоні, підлази, виси, крутки на динамічному знарядді. Такі діти легко вдаються до імпровізації під музику та різноманітних творчих завдань, наприклад, зобразити звіртко чи якийсь предмет [5, 65].

Таких дітей можливо підготувати до виступу чи показового заняття при правильному підході та взаємодії з батьками. В такому випадку дитина йде на контакт та може вивчити потрібні рухи, і під час виступу вдало показати свої хореографічні таланти [3, 25].

Наукова новизна. Творчий розвиток дітей з аутизмом є важливим етапом у їхній адаптації до нормального соціального життя. Для того, щоб адаптувати дитину до суспільного життя, слід залучати її до культурно-мистецьких практик, або особисто бажаної діяльності (сучасної хореографії,

занять співом і т.д.); збагачувати знання дитини про власний організм та здоров'я; формувати у неї потребу дбати про своє здоров'я; розвивати рухові якості – швидкість, спритність, загальну витривалість; формувати потребу в щоденній руховій діяльності та самостійність у рухливих іграх; створювати сприятливі умови для виховання самостійності, наполегливості, працелюбності. Саме танець-модерн може стати хорошою мотивацією до спілкування та самовдосконалення, що слід науково обгрунтувати та дослідити.

Висновки. Для дитини з аутизмом характерними є стереотипні, часто незвичні рухи головою, тілом, руками, пальцями, ногами інтенсивніші при збудженні (гойдання, скакання, крутіння частинами тіла, ходіння на пальчиках), моторні манеризми (наприклад, крутіння долонями, пальцями, складні рухи усім тілом), така дитина любить крутитися на місці чи захоплюється предметами, що крутяться. Навчити танцювати таку дитину вкрай важко, але можливо. При правильному підході з боку викладача, на нашу думку можна розвинути творчі здібності дитини засобами сучасної хореографії. В ході нашого дослідження ми проаналізували наявні наукові матеріали щодо аутизму та визначили особливості поведінки дітей-аутистів та вивчили можливості застосування танцю-модерн у процесі розвитку дітей-аутистів як одного із засобів становлення їх творчих здібностей. Доведено, що культурно-мистецькі практики не виникають самі по собі, а залежать від того, що дитина отримує в дошкільному закладі освіти, загальноосвітніх та позашкільних організаціях, які забезпечують творчий розвиток та культурне дозвілля дітей різного віку, рівня підготовки, включаючи дітей з особливими потребами.

Література

1. Буров О. Ю. Оцінювання обдарованості: проблеми кількісної міри // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. К.: Інститут обдарованої дитини АПН України. Вип. 2. 2004. С. 5-9.
2. Волощук І. С. Обдарованість: сутність і типологія // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. К.: Інститут обдарованої дитини АПН України. Вип. 2. 2004. С. 9-24.
3. Громадська спілка «Захист прав осіб з розладами аутистичного спектру» URL: http://аутизм.com.ua/?page_id=438 (дата звернення: 22.01.2020)
4. Никитин В. Ю. Модерн-джаз танец: Історія. Методика. Практика / В.Ю. Никитин. Москва: Изд-во ГИТИС. 2000. 440 с.
5. Шариков Д. І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії: Генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі, види :

монографія; Київ. Міжнародний ун-т, Ін-т телебачення, кіно і театру, Каф. театр. мистец. Київ: КиМУ. 2010. 208 с.

6. Аутизм. «Люди дощу» – хто вони? Що треба знати про аутизм. URL: <https://phc.org.ua/news/lyudi-doschu-khto-voni-abo-scho-vi-znaete-pro-autizm> (дата звернення: 22.01.2020).

7. Інклюзивне навчання. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (Дата звернення – 14.01.2021)

8. Сергій Шкарлет. Необхідно забезпечити надання якісних послуг дітям з особливими освітніми потребами за місцем їх проживання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/neobhidno-zabezpechiti-nadannya-yakisnih-poslug-dityam-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-za-misцем-yih-prozhivannya-sergij-shkarlet>. (Дата звернення – 14.01.2021)

References

1. Burov O. U. (2004). Estimation of giftedness: problems of quantitative measure. O. U. Burov. Kyiv: Institute of Talented Children of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Issue. 2. pp. 5-9. [in Ukrainian].
2. Voloshchuk I.S. (2004). Giftedness: essence and typology. I.S. Voloshchuk. Education and upbringing of a talented child: theory and practice. Kyiv: Institute of Talented Children of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Issue. 2. P. 9-24. [In Ukrainian]
3. Public Union «Protection of the Rights of Persons with Autism Spectrum Disorders». Available at: http://autism.com.ua/?Page_id = 438 (Accessed 21.01.2021)
4. Nikitin V. U. (2000). Modern jazz dance: History. Method. Practice/ V.U. Nikitin. Moscow: GITIS Publishing House. 440 p. [In Russian]
5. Sharikov, D.I. (2010). Theory, history, and practice of modern choreography: Genesis and classification of modern choreography – directions, styles, types : monograph. Denis Sharikov; Kyiv. International University, Institute of Television, Film and Theater, Dept. theater. art. Kyiv: Kyiv Medical University, 208 p. [In Ukrainian]
6. Autism. «Rain people» – who are they? What you need to know about autism. Available at: <https://phc.org.ua/news/lyudi-doschu-khto-voni-abo-scho-vi-znaete-pro-autizm> (Accessed 11.01.2021) [in Ukrainian].
7. Inclusive education. Website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (Accessed 14.02.2021) [in Ukrainian].
8. Sergey Shkarlet. It is necessary to ensure the provision of quality services to children with special educational needs at their place of residence. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/neobhidno-zabezpechiti-nadannya-yakisnih-poslug-dityam-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-za-misцем-yih-prozhivannya-sergij-shkarlet>. (Accessed 14.02.2021) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021
Отримано після доопрацювання 15.02.2021
Прийнято до друку 19.02.2021